

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förordande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–32–4

ISSN 0348–6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

logier för barn. Men man använde även Eliot för att sälja cyklar och svampketchup (en vanligt förekommande smakförstärkare att jämföra med flytande buljong) genom att löst koppla ihop hennes texter med engelsk landsbygd, en livsstil och ett romantiserande av vissa geografiska områden i England. Helt kort snuddar också Frost vid tanken på hur man kan förstå en marknad under en viss period och menar att man inte enbart kan jämföra en roman med andra samtida eller i tryck förekommande romaner. Istället bör man, hävdar han, betrakta hela marknaden för bokutgivning vid en viss tidpunkt. En bokköpare valde inte nödvändigtvis mellan två romaner utan kunde också tänkas intressera sig för andra slags verk. Under 1870-talets England rörde det sig exempelvis om verk som hade liknade moraliskt och socialt patos och som skildrade engelsk landsbygd och den framväxande medelklassens liv. Det fanns gott om moraliska vägledning och böcker som vi i dag närmast skulle kalla självhjälpsböcker, det vill säga guider till hur man får ett bättre liv och blir en bättre människa. Här är ytterligare ett exempel på ett område jag gärna sett Frost bygga vidare på, men istället skyn-dar han vidare.

Slutligen konstaterar jag att detta är en synnerligen spretig bok som på under 200 sidor (visserligen satt med liten typ) försöker täcka in alltför mycket. Styrkan ligger i att det närmast blir en bokhistorisk exposé över vad som låter sig göras med ett enskilt litterärt verk om man anlägger ett bredare och mer materiellt inriktat perspektiv. Inledningsvis ställde jag frågan huruvida *The Business of the Novel* bidrar med nya resultat och svaret är att den endast gör det i viss mån, men att det finns ett värde även i att syntetisera tidigare forskning. Frost förhåller sig på ett förbehållslöst sätt till en räckta olika perspektiv; intressanta frågor väcks och ofta snuddar Frost vid hisnande tankar och perspektiv. Svaren får vi där- emot söka vidare efter, vilket inte bara är negativt utan också öppnar möjligheter. Boken blir på så sätt nästan en grundbok i bokhistoria och bred- den gör att undersökningen, trots deskriptiva ten- denser, inte blir alltför smal och utan relevans för mer än ett fåtal. Det som dessutom framgår tydligt är att detta är en fråga om viktig litteraturhistorie- skrivning och på så sätt visar studien att bokhistoria borde ha, och kanske också kommer att få, en mer central plats inom litteraturvetenskapen.

Ann Steiner

Anne Lundqvist, *I begjærets tjeneste. Strindberg og Lacan på scenen*. Institutionen för musik- och teater- vetenskap, Stockholms universitet & Stiftel- sen för utgivning av teatervetenskapliga studier (STUTS). Stockholm 2010.

Ända sedan Strindbergsforskningens allra tidigaste skede har psykoanalytiska och psykologiserande in- gångar varit flitigt begagnade. Med dess mest be- märkta startpunkt i Karl Jaspers studie *Strindberg und van Gogh* 1922 – där Strindberg diagnostise- rades som schizofren – har dessa ingångar levt kvar väl in på 2000-talet. Men detta fält har även ge- nomgått stora förändringar avseende fokusering och slutsatser. Där Franklin S. Klaf ännu 1963 ba- serar sin studie *Strindberg. The Origin of Psychology in Modern Drama* på Jaspers diagnos, så riktas upp- märksamheten i 1900-talets slut snarare mot att medels psykoanalytisk teori definiera och diskutera återkommande mönster och teman i författarska- pet (såsom exempelvis sker i Clarence Crafoords *Barn- domens återkomst*, 1993). Under 2000-talet formuleras dock ytterligare förändringar i sät- tet att förhålla sig till frågan om Strindberg, galen- skap, psykologi och psykoanalys, vilket markeras i Ulf Olssons uppmärksamade studie *Jag blir ga- len* från 2002. Här läggs ett intressant metaperspek- tiv på ”hur, när och av vem Strindberg förklarades vansinnig”, där Olsson förklarar sig vilja ”förstå re- lationen mellan vansinnet och litteraturen som ett politiskt förhållande” (Olsson 2002, s. 7).

Inom ramen för detta fält utgör Anne Lund- qvists avhandling *I begjærets tjeneste. Strindberg og Lacan på scenen* (2010), en återgång till såväl som en uppfriskning av tidigare studiers tillvägagångs- sätt. Psykoanalysen är tillbaka som analysverktyg, men med en ny fokusering som i sig är signifikant för den förändring Strindbergsforskningen, och i stor utsträckning hela den svenska litteraturveten- skapen, har genomgått under 1900-talets slut och 2000-talets början. Studien baseras nämligen på de dramatiska texterna, de dramatiska gestalterna och även enskilda teateruppsättningar, medan förfat- taren – Strindberg – lämnas därhän med sin barn- dom, sin historia, sina eventuella komplex, syn- drom och begär.

Det är onekligen intressant att se denna text- fokuserade vändning så konsekvent genomförd som i Lundqvists avhandling, men det är bara en av dess många förtjänster. Genom analyser av upp- sättningar av *Fadren* (Stockholm), *Leka med elden* (Stockholm), *Mademoiselle Julie* (Genève), och *La*

Dans de Mort (Paris) samt dramatexten *Fordringsägare* påvisar Lundqvist dels hur Lacan kan användas som ett analysverktyg, dels hur Strindbergs gestalter kan förstås och, föreställer jag mig, kanske även framöver spelas mer medvetet. De välstrukturerade tankegångarna och omständigheten att Lundqvist, trots ett flertal exkurser och referenser till andra teoretiker och forskningsfält, ändå med beundransvärd stringens återvänder till Lacan, gör avhandlingen förvånansvärt lättillgänglig trots dess tunga teoretiska apparat och trots att citat genomgående anförs på originalspråk. Det geografiskt sett disparata materialet bidrar förmodligen till den oväntat spännande läsoplevelse avhandlingen ger, där även Lundqvists stora noggrannhet, det på en och samma gång generösa och självständiga förhållandet till den tidigare forskningen och den fina lyhördheten i analyserna innebär att studien utgör ett fint bidrag till såväl Lacan- som Strindbergsforskningen, och på ett bredare plan teater- och litteraturvetenskapen som helhet.

Med dessa inledande applåder till det övergripande projektet och dess generella genomförande vill jag övergå till att diskutera vissa invändningar man naturligtvis ändå kan ha, dels mot delar av Lundqvists egna analyser, dels mot projektet som helhet. Med syftet att vara en "interdisiplinär studie som kombinerar psykoanalytisk teori med estetiska objekt" (s. 11), samt att upprätta "en resiprok förbindelse mellan Strindbergs og Lacans verk för å visualisere hvordan de innbyrde stiller hverandres skjæringspunkter i relief", är det uppenbart att det är Lacan och Strindbergs dramer som *tillsammans* är huvudfokus i denna bok, snarare än endera av de två. Trots detta så tycks mig de psykoanalytiska teorierna ta väl mycket utrymme i anspråk, inte minst genom de återkommande "Exkurser" i psykoanalytisk teori som återfinns i varje kapitel. Lundqvists djupa kunskaper om detta fält imponerar förvisso, men till följd av avhandlingens syfte borde väl i så fall motsvarande fördjupning av teaterhistoria ha förtjänat sin plats?

En annan invändning är den exklusiva och helt oproblematiserade fokuseringen av Västeuropa, vilken genomsyrar valet av teoretiker, dramatisk författare och uppsättningar att studera. Att avgränsa en avhandlings material och spatials såväl som temporal räckvidd är naturligtvis en nödvändighet, men det är även motiveringen och redogörandet av denna process, samt inte minst inrangeringen i en global kontext av teater- och litteraturvetenskapliga studier. En sådan redogörelse skulle ha varit till

god hjälp att förstå urvalsprocessen och undersökningen inom ett större sammanhang.

Båda dessa omständigheter pekar på ett mer övergripande problem i avhandlingen, nämligen bristen på contextualisering. En sådan krävs naturligtvis för att en så hårt teoristyrd studie som denna inte helt ska kantra och övergå i ett ömsesidigt beläggande av Strindberg med Lacan, och Lacan med Strindberg. I dramaanalyserna erbjuds en sådan contextualisering av just uppsättningarna, där Lundqvist lyhört inkluderar inte endast kläder och rekvisita, utan även blickar, gester och tonfall. Det är mot denna fond som den lacanska analysen vinner sin relevans. I den oklart motiverade textanalysen av *Fordringsägare*, däremot, framstår analysen som stympad, och här hade ett historiserande perspektiv varit helt nödvändigt för att nå fram till en djupare förståelse av texten.

Analysen av *Fordringsägare* är förvisso studiens undantag, inte dess regel, men den påvisar ändå aspekter som är relevanta för att anlägga ett kritiskt perspektiv på avhandlingen i dess helhet. Efterhand som jag läser växer nämligen intrycket fram av att det snart sagt inte tycks finnas någon aspekt av Strindberg som inte finner sin motsvarighet hos Lacan, och vice versa. Analyserna fungerar bitvis helt enkelt *för* bra – och mot sådana perfekta överensstämmelser fordras naturligtvis en viss grad av misstänksamhet. Som analyserna nu ser ut så har jag svårt att skaka av mig intrycket av att de i grunden är i det närmaste helt dikterade av det lacanska perspektivet, och att Strindbergs dramer används till att exemplifiera och belägga Lacans teorier. I denna process vinner förvisso dramerna en viss komplexitet, men framstår ändå mestadels som en fond åt Lacan.

Dessvärre gäller detta i viss mån även Lundqvists egna resonemang. Genomgående citeras Lacan utförligt i uttalat syfte att låta läsaren själv dra slutsatser om bärigheten i Lundqvists analys, vilket naturligtvis är ett lovligt tillvägagångssätt. Emellertid återges dessa citat inte sällan med en ganska knapphändig kommentering, och då de dessutom ofta återfinns okommenterade i slutet av stycken framstår Lacan onekligen som ett slags facit till Lundqvists egen diskussion. Detta är både på gott och ont, då det dels ger en fin struktur och stringens till analysen, dels begränsar denna till att om inte alltid, så åtminstone ofta, så att säga beläggas av en lacansk utsaga. Till försvar för Lundqvist skall dock infogas att hon på ett uttalat plan förhåller sig såväl misstänksamt som problematiserande och kritiskt

till Lacan, inte minst genom införandet av könsproblematiserande perspektiv såsom Julia Kristevas och Luce Irigarays. Detta är mycket lovt och helt nödvändigt för att inte Lundqvist skall fastna i den stela form hon är väl medveten om att psykoanalys generellt och Lacan specifikt lätt kan utgöra.

Emellertid hade jag gärna sett att denna kritiska ansats hade drivits mycket längre, och det är oundvikligen så att Lundqvist ibland går i de fällor hon så febrilt försöker föregripa och undvika. Exempelvis så fastslås redan på s. 13 att "[p]sykoanalyse är en teori om menneskets ubevisste processer og dets seksualitet". Själva definitionen av 'människa' inbegriper således en sexualitet – vad händer då med det subjekt som inte vill eller kan vara sexuellt, som inte vill eller kan inrangera sig i västerländskt definierade, kulturellt begripliga kategorier för hur och åt vilket håll denna sexualitet skall uttryckas och riktas? Formen stelnar ytterligare på s. 35, där Lundqvist hävdar att de subjektsskapande processer hon vill studera på scenen inbegriper en "lengselen etter å finne seg selv, som et fullverdig, ekte og helt subjekt". Återigen: vad händer med de individer vars strävan faller utanför normativt betingade förståelser av vad som är ett fullvärdigt, äkta och helt subjekt – som vägrar kategorin 'subjekt' som möjlig identitet? Det är min fasta övertygelse att begrepp som 'subjekt' och 'sexualitet' kräver historisk och politisk contextualisering, och inte, såsom här, lanseras som statiska begrepp. Idag ses exempelvis kvinnlig emancipation och att "komma ut" som homosexuell ofta som fullt acceptabla sätt att förverkliga sig själv som ett "ekte og helt subjekt" – för 100 år sedan sågs båda vanligen som perversioner och onatur. Därmed är det oundvikligt att Lundqvist med dessa utsagor själv medverkar till att göra Lacan till den stela, normativa form hon på ett explicit plan tar avstånd från. För att motverka detta hade det intressanta begreppet 'abjekt' – gärna i Judith Butlers tappning – kunnat användas mer utförligt, och kanske även på ett mer normkritiskt sätt, än vad som sker i Lundqvists analys.

Förmodligen är dock de ansatser till queerteoretiska ingångar som Lundqvist emellanåt begagnar ett försök att just skärpa kritiken och problematiserandet av Lacan. Dessvärre är just dessa delar präglade av en avsaknad av djupare kunskap om det queera perspektivet, dess historia och syfte. Ett exempel på detta ges på s. 33, där Lundqvist först påpekar att queerteorin har kritiserat att psykoanalysen postulerar heteronormativitet, för att sedan nämna Kristeva och Irigaray som exempel. Dessa två teore-

tiker har förvisso varit enormt inflytelserika i problematiserandet av Lacans normativa utsagor om kön och sexualitet, men att kalla dem queerteoretiker är helt enkelt anakronistiskt, eftersom queerteorin uppstod som begrepp först 1990. Inte heller samläsningen av Lacan och queerteorin, exempelvis i analysen av *Fordringsägare*, slår mig som särdeles övertygande – därtill är den teoretiska och, återigen, historiska contextualiseringen alltför knapphändig.

Här hade Lundqvist hellre kunnat luta sig tyngre mot Judith Butler, som nu används endast marginellt, men som i såväl *Gender Trouble* (1990) som i *Bodies That Matter* (1993) (m.fl.) djuplodande dekonstruerar den psykoanalytiska traditionens heteronormativa utgångspunkter. En sådan tillämpning hade kunnat användas för att föra in ytterligare contextualiseringar i analyserna, i detta fall de explicit könspolitiska, samtidigt som heterosexualitetens hegemoni hade kunnat få en utförligare detronisering. Detta förslag ligger helt i linje med Lundqvists uttalade syfte att problematisera den lacanska heteronormativiteten, samt även att varken följa Lacans förutskickelse av mannen som subjekt, eller vad hon ser som Irigarays och Butlers upprördhet över kvinnans situation, utan att betrakta subjektblivandet hos kvinnor och män som förtryckt och disciplinerat av signifikanterna "fallos, Loven och Farsnavnet" (s. 35). Som Lundqvist konstaterar så bär "[e]n slik dialektisk ramme [...] revolterende ansatser i sitt skjød"; ansatser som hon gärna vill lyfta fram då de, när de tar plats på scenen, "inverterer og subverterer våre innvante forestillinger om den Andre. På så vis kan annet-heten forvandles till noe annet." (s. 36)

Kanske är det just den teoretiska svajigheten i det könsproblematiserande perspektivet som gör att det trots dessa lovvärda och spännande utgångspunkter i analyserna ges förvånansvärt lite utrymme åt att diskutera de begär som inte faller inom heteronormativa förståelser av komplettering, motsatser och förlust, samt även hur en individ kan bli ett subjekt bortom ramen för de båda på förhand givna kategorierna man och kvinna. Annat-heten förvandlas aldrig till något annat, såsom Lundqvist strävar efter, utan framstår snarare slutligen som någonting fullkomligt kulturellt igenkännbart: män och kvinnor som kämpar om makten, om att bli fria, om att bli subjekt inför sig själva och andra. Detta innebär emellertid *inte* att undersökningen är irrelevant eller ointressant, utan att annat-heten i Lundqvists avhandling snarare viljar i dess väg fram till denna slutsats, än i slutsatsen

i sig. Här kunde Althusser's interpellationsbegrepp i Butlers tillämpning ha gett spännande resultat, samt kanske även Deleuzes begrepp 'becoming'; båda är omnämnda men endast marginellt tillämpade i avhandlingens analyser. Men med sådana tillvägagångssätt hade det förstås blivit en helt annan analys, och i förlängningen en helt annan avhandling, dock med större potential att förverkliga syftet att revolutionera könsdialektiken i dramerna.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att Lundqvists avhandling således påvisar att Lacans psykoanalytiska teorier som analysverktyg, även kombinerade med en uttalad strävan efter att införa könskritiska perspektiv, till sin form ändå är alltför statiska för att resultera i några mer omvälvande resultat. Till viss del är detta en fullkomligt logisk konsekvens, eftersom de kritiska, feministiska och queera perspektiven på psykoanalys i en studie som denna endast kan införas till en viss gräns, om inte hela det lacanska bygget skall fullständigt raseras. Istället tilläts nu Lacans teorier vara avhandlingens röda tråd, vilken än löper stark och opåverkad, än ifrågasätts och uttänjs – om än aldrig så mycket att den riskerar att helt brista. Men trots att Lundqvist således håller ett fast grepp om Lacan så är det uppenbart att hon samtidigt så gott det går söker rucka på och omkoppla detta grepp, och därmed har hon med bravur tagit sig an en svår uppgift vars väg genom avhandlingen torde vara dess mål. För att resultatet skulle ha blivit lika intressanta som diskussionen saknas emellertid ett av de mest spännande grepp Lundqvist hade kunnat ta på Lacan – skamgreppet.

Ann-Sofie Lönnngren

Spår och speglingar. Red. Maria Karlsson & Louise Vinge (Lagerlöfstudier, 2011). Gidlunds förlag. Möklinta 2011.

Att Selma Lagerlöf fortsätter att fascinera är uppenbart. Det gäller både Lagerlöfs verk och hennes person. Under 2000-talet har Lagerlöfavhandlingarna således publicerats i jämn takt. Stor uppmärksamhet fick likaså 150-årsjubileet av författarens födelse 2008 och hundraårsminnet av Nobelpriset 2009. Till detta kan nu läggas ännu en volym "Lagerlöfstudier". Denna gång med inriktning mot "Spår och speglingar".

Att antologier som denna spretar lite åt olika håll får man räkna med. Samtidigt ligger det en

tjusning i att hoppa mellan de olika bidragen (17 stycken) och plötsligen befinna sig nersjunken i ett ämne man aldrig tidigare ägnat en tanke. Som när Git Claesson Pipping och Tom Olsson – med hjälp av privata brev och dagböcker – skildrar Lagerlöfs framträdande på Svenska litteratursällskapet i Helsingfors 1912. Inte minst är den bittre språkprofessor Hultmans dagboksanteckningar fascinerande att följa. Som artikelförfattarna påpekar handlar denna frustration mycket om att han – sina framgångar till trots – inte får den homosociala uppmärksamhet han anser sig förtjäna.

Titeln – "Spår och speglingar" – visar antologins inriktning mot både det inflytande Lagerlöf och hennes dikt haft i litteratur- och kulturhistorien och de spår andra diktare satt i hennes författarskap. Vi rör oss alltså här, åtminstone delvis, på "påverkansforskningens" område. Detta är ett ytterligt intressant fält, som tidigare hade en central ställning inom litteraturvetenskapen men på senare decennier sjunkit undan i betydelse. Därför hade jag gärna sett åtminstone en kort introducerande text om hur vi idag bör förhålla oss till och tänka om detta med litterär påverkan. Det är lätt att instämma med redaktörerna som i förordet konstaterar: "Det är trots allt spännande att veta vad det är för material som konstverket växer fram ur." Men mer exakt när, var och hur är detta relevant för oss litteraturforskare idag? Det komparativa perspektivet innehåller ofta en underförstådd värdedimension. Att tillkomsten av en nobelpristagares verk är av intresse är en sak, men i vilken grad gäller detta också andra (alla?) författares produktion?

Louise Vinge, som redigerat boken tillsammans med Maria Karlsson, visar annars i sitt bidrag om Lagerlöf och Esaias Tegnér hur detta med originalitet och påverkan fungerar. Lagerlöfs intresse för det tidiga 1800-talets stora diktarfurste går tillbaka till barndomens Mårbacka, där inte minst fadern, löjtnanten, var en stor Tegnérbeundrare. I *Mårbacka* (1922) skriver hon: "Något mer härligt än Fritiofs saga trodde han inte fanns i denna värld. Hellre än att vara kejsare av Frankrike eller tsar av Ryssland ville han vara den Lundaprofessorn, som hade besjungit Fritiofs och Ingeborgs kärleksöden" (35). Fascinationen för Tegnér är inte svår att förstå med tanke på att denne inte enbart var en i tiden och rummet avlägsen "lundaprofessor". Han var också värlänning och rent konkret släkt med Selma Lagerlöf, i själva verket kusin med hennes farfar.

Ett påtagligt resultat av Lagerlöfs Tegnérintresse var att hon i en tävling om en nyskriven opera – vil-